

NOTISER

Svening Svenningsson: *Vackert svarvat – skönt målat. Folkkonst ut skållknallarnas fässing under tre sekler*. Borås 2011. 104 s. ill. ISBN 978-91-633 -9479-9.

Utmärkande för skållknallarna var att de både producerade och distribuerade sina produkter. Tillverkningen skedde med en enkel svegsvarv som kunde medföras på handelsfärder. I *Atlas över svensk folkkultur* (1957) har utbredningen av de svarvade snibbskålarna, träkalkarna och dryckesbollarna kartlagts men det har dröjt mer än ett halvsekel innan de på nytt uppmärksammats av forskningen.

I Maihaugens friluftsmuseum i Lillehammer påträffade Svening Svenningsson från Borås en liten svarvad träask från Sjuhäradsbygden. Detta gav honom uppslaget till en riksomfattande inventering i svenska museer, där de svarvade föremålens ursprung merendels var okänt.

Resultatet av inventeringen har sammanfattats i en vackert utformad och illustrerad skrift. De s.k. snibbskålarna ägnas med rätta stort utrymme. De fyra handtagen skvallrar om skållarnas funktion när de räcktes från man till man och från mun till mun runt bordet och visar dryckessedens sociala sammanhang. Man drack inte ensam utan tillsammans ur gemensamma dryckeskärl, liksom allttjämt ur kalken vid kyrkans nattvard. Svenningsson visar att snibbskålarna i trakten av Vadstena och i Västergötland skiljer sig åt. De förra har ett äldre, urbant ursprung, de senare ett folkligt. De äldsta exemplaren från 1500-talets mitt härrör från adliga hem, liksom de berömda dryckeskåserna. Snibbskålarna av Sjuhäradstyp har triangelformade snibbar vilket gör snibbskålen fyrkantig, men rund i botten. Den är nästan alltid svarvad i bok, rödmålad och försedd med en streckmålad dekor i svart. I samma område som snibbskålarna förekom även dryckesbollar, som rymde flera liter dryck. En typ av bollar med två öron kallas Västgötabolle. Den omnämns enligt Hyltén-Cavallius i domböckerna under namn av röda Marbo-bullar, dvs. bollar från Marks härad i Sjuhäradsbygden.

Jämsides med skållarna svarvade och sålde västgötknallarna små askar. Genom tullräkenskaper kan man få en föreställning om de mycket stora kvantiteter som kringfördes av knallarna, år 1772 fler än 42 000. Tack vare askarnas omfattning har Svenningsson kunnat särskilja fyra olika typer. Eftersom askarna ofta användes som små smyckeskrin har de också fått en yttre utsmyckning i form av olika symboler som virvelhjul, strålar, triangel och stjärna. Under senare hälften av 1700-talet utsmyckades askarna vanligen med blomsterdekorer. Efter mitten av 1800-talet saknas uppgifter om svarvade träföremål i bevarade handelspass. Skållknallarnas tid var förbi.

Nils-Arvid Bringéus, Lund

Hoff Sven Hedlund: *Dalkullor. En svensk märkvärdighet*. Votum & Gullers Förlag, Karlstad 2011. 208 s., ill. ISBN 978-91-85815-61-6.

Hoff Sven Hedlund har delvis utifrån egna fotoalbum skrivit en populärt hållen berättelse om dalkullor och deras olika möjligheter att skaffa sig försörjning.

Vid arvskiten skulle alla barn i Dalarna ärva, vilket innebar att jorden blev så uppstyckad att ingen kunde försörja sig på sin lilla jordplätt utan det gällde att få köpa ut något syskon så att jorden kunde läggas samman, ändå var det få som kunde få en hygglig försörjning. Under 1800-talet och början av 1900-talet var kvinnoöverskottet stort och de unga kvinnorna fick ge sig ut på arbetsvandringar neråt Mälardalen, längs Norrlandskusten och även utanför landets gränser. De flesta kullorna var unga, starka och ordentliga, de hade gott rykte och det annonserades i olika tidningar efter kullor för diverse arbeten. En del var borta bara över en säsong, medan andra aldrig fick råd att återvända till hembygden. Några gifte sig, men helst skulle man inte gifta sig med en ”utlänning” utan med en dalkarl. Vanliga arbeten var i privata trädgårdar och parker, på kyrkogårdar, där det ofta var flera kullor som fick dela

på oisolerade bodar och liknande, där bodde de och lagade sin mat. Med tiden blev det jobb på stearinljus- och tvålfabriker för många kullor, många arbetade på bryggerier, på byggen som mursmäckor, på sågverk m.m. De var också populära försäljerskor på det nya varuhuset NK, där det var krav på att de skulle vara klädda i sina hembyggsdräkter, vilket skulle vara en garanti för kvaliteten.

Mest kända, och lite exotiska, är kanske hårkullorna från Våmhus. Det hade blivit på modet att tillverka smycken av hår. Det är oklart varifrån kunskapen kom, möjligtvis från Frankrike. I början av 1900-talet blev det modernt med kortklippt hår och då upphörde också tillverkningen av hårarbeten. Men dessförinnan hade kullorna försett sig med respass och gett sig ut på längre resor, vissa ända till Ryssland. Längs vägen stannade de till och sålde sina alster för att finansiera sitt uppehälle.

Under resor i Dalarna hade Artur Hazelius blivit bekant med några familjer, och när han hade grundat sitt Skansen skrev han och bad dem rekommendera några kullor för arbete där. Givetvis klädda i sina dräkter.

I Stockholm fick roddarmadammerna konkurrens av roende kullor, som uppträdde trevligt mot kunderna, och

grova roddarmadammerna gjorde vad de kunde för att störa deras arbete. Kullorna kunde också framföra vevslupar med skovelhjul och de gav en behagligare resa.

Det var ganska vanligt i ”finare” familjer, som ett slags statussymbol, att man hade en kulla som ingick i hushållet, t.o.m. i August Strindbergs *Tjänstekvinnans son* ingår en kulla i hushållet.

De unga kvinnorna fick slita hårt mot dålig betalning, och trots att de var solidariska med sina manliga kamrater när de strejkade för bättre betalning i hamnar och industrier, så tilläts de inte bli medlemmar i fackföreningarna, de sågs fortfarande som ett hot som tog arbete från bl.a. familjeförsörjare. Många kvinnor tog jobb där de erbjöds och de fick ofta vandra många mil hemifrån och kanske återsåg de inte sin hembygd och familj eftersom pengarna inte räckte till hemresan.

Det är många namngivna kullor som passerar revy, men några fördjupningar görs inte. Det är en mycket lättläst bok som ger inblickar i många skiftande kvinnoöden, några lite mer kända, andra anonyma, och de allra flesta figurerar med foto.

Margareta Tellenbach, Bjärred